
Téma: Súčasný pohľad na filozofický skepticizmus

Hodnota filozofického skepticizmu¹

Martin Nuhlíček

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

martin.nuhlicek@uniba.sk

Úvod

Skepticizmus, ako úsilie o spochybňovanie poznania, patrí v oblasti filozofickej epistemológie nepochybne medzi najdiskutovanejšie témy. Ide o tému nanajvýš kontroverznú: na jednej strane sa o nej napísali stovky kníh a článkov, takmer každá učebnica epistemológie obsahuje kapitolu o skepticizme, a teda môžeme povedať, že je to pomerne sprofanovaná oblasť záujmu; na strane druhej však otázky spojené so skepticizmom zďaleka nemožno označiť za uspokojivo vyriešené či rozlúsknuté, v dôsledku čoho táto problematika naďalej priťahuje pozornosť výskumníkov. Prinajmenšom neklesajúci záujem autorov písať o skepticizme – čoho dôkazom je aj táto stať – svedčí o tom, že stále nie je celkom jasné, čo vlastne skepticizmus je, na čo slúži alebo má slúžiť a vôbec aký postoj je vhodný k nemu zaujať.

Najčastejšie reakcie na skepticizmus sú odmietavé: sotva nájdeme filozofa, ktorý by bez výhrad akceptoval závery skeptika a bol by ochotný vzdať sa predpokladu, že disponujeme nezanedbateľným množstvom poznania. Naopak, skepticizmus sa tradične považuje za čosi neprijateľné; objavujú sa hodnotenia, že je absurdný, extravagantný, nedá sa podľa neho žiť, je psychologicky neplauzibilný, teoreticky neutržateľný a podobne. Filozofi sa preto obvyčajne sústreďujú na hľadanie akejsi odpovede na skepticizmus, v zmysle určenia alebo diagnostikovania, kde v skeptickom uvažovaní nastala údajná, predpokladaná chyba.

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-14-0510. Prípravná verzia tohto príspevku bola pod názvom „Je potrebné hľadať odpoveď na skepticizmus?“ prednesená na XIX. česko-slovenskom sympóziu o analytickej filozofii dňa 10. 9. 2015 v Bratislave.

Cieľom tohto príspevku *nie je* hľadanie odpovede na skepticizmus v spomenutom tradičnom zmysle. Namiesto toho sa budem zameriavať na otázku, čím je skepticizmus filozoficky zaujímavý? Prečo by sme ho mali brať vážne a zaoberať sa ním, najmä ak je nám vopred jasné, že len ťažko sa s ním dá súhlasiť? Inými slovami, budem sa zaoberať otázkou *hodnoty filozofického skepticizmu*. Budem skúmať, v čom môže byť skepticizmus filozoficky prínosný, prečo si ho ceníme alebo by sme si ho mali ceniť (ak vôbec pre niečo) a čím je to dané.²

Skúmanie hodnoty filozofického skepticizmu je možné rozložiť na tri samostatné otázky, ktorým budem venovať pozornosť:

1. Má skepticizmus vôbec nejakú hodnotu?
2. Ak áno, aký druh hodnoty má skepticizmus?
3. Prečo je skepticizmus hodnotný, čo utvára hodnotu skepticizmu?

Nájdenie odpovedí na položené otázky môže zásadne formovať vhodný postoj k problému filozofického skepticizmu. Pochopenie toho, kedy a prečo je skepticizmus adekvátny, zároveň vymedzuje prípady, kedy skepticizmus nie je na mieste. Verím, že prístup založený na skúmaní hodnoty skepticizmu umožňuje budovať novú perspektívu nahliadania na tento starý problém, z ktorej sa môže ukázať, že naša primárna úloha vo vzťahu k skepticizmu – v protiklade k prevládajúcej tradícii – nemusí spočívať v úsilí odpovedať na jeho závery. Nazdávam sa, že tým je dostatočne zdôvodnené zameranie tohto príspevku, ktorý možno chápať aj ako pokus o prekonanie existujúcich kontroverzií spojených s jeho témou.

Aby bolo možné určiť hodnotu filozofického skepticizmu, je potrebné najskôr dostatočne charakterizovať predmet, ktorého hodnotu máme v úmysle skúmať. V prvej časti príspevku sa preto budem venovať vymedzeniu skepticizmu; budem obhajovať jeho nedoktrinálne chápanie ako voľného súboru filozofických argumentov. Ústredná otázka hodnoty skepticizmu bude obsahom druhej časti príspevku; ukážem, že podľa môjho názoru je hodnota filozofického skepticizmu inštrumentálna, ale zároveň neredukovateľná. V priebehu práce sa tiež bližšie pristavím pri viacerých rozličných bodoch súvisiacich s chápaním skepticizmu, ktoré sa mi zdajú dôležité alebo zaujímavé. V jej závere sformulujem odpovede na vyššie položené tri otázky.

Uvediem ešte dve obmedzenia, ktorých sa v príspevku budem držať. Po prvé, budem sa zaoberať tzv. moderným skepticizmom, ktorý sa objavil s nástupom novovekej filozofie a ktorý sa vyznačuje predovšetkým akcentom na

2 V príspevku pracujem s implicitným predpokladom, že „hodnota“ je ľudský konštrukt, a teda nebudem rozlišovať medzi hodnotou nejakej veci pre ľudí a akousi jej hodnotou „osebe“. Vzhľadom na to vyjadrenia typu „skepticismus je hodnotný, lebo...“ a vyjadrenia typu „skepticismus pokladáme za hodnotný, lebo...“ budem uvádzať ako významovo ekvivalentné.

skeptické argumenty namierené proti poznaniu. Nebudem sa venovať skepticizmu v zmysle filozofickej školy zameranej na budovanie praktického životného postoja, aký nachádzame predovšetkým v období antiky. Po druhé, budem predpokladať, že hlavný význam uvažovania o skepticizme nie je postavený na psychologických motívoch; že nespočíva v uvrhnutí jednotlivca do stavu údivu a neistoty, v navodení určitých existenciálnych pocitov a podobne. Nevylučujem, že u niektorých môžu nastať takéto sprievodné javy uvažovania o spleťtých filozofických otázkach, ale ja sa budem sústreďovať výlučne na vecné (racionálne) skúmanie hodnoty skepticizmu.

1. Čo je skepticizmus?

Skepticizmus možno považovať za neobyčajný fenomén už v tom, že nepanuje zhoda ani v jeho základnom vymedzení. Hneď v tejto otázke nastávajú vážne nezhody, ako o tom svedčí napríklad aj nedávna slovensko-česká diskusia o povahe a podstate skepticizmu na stránkach odborných časopisov.³ Preto skôr než sa dotkneme otázky hodnoty skepticizmu, je dôležité pristiaviť sa pri otázke *vymedzenia skepticizmu*. Nebudem propagovať nijaké prehnane striktné ani rigorózne definície skepticizmu – naopak, pokúsím sa vystihnúť to, čo sa mi javí byť konsenzuálne prijímanou spoločnou platformou v chápaní skepticizmu, a od nej odvinem vlastnú charakteristiku tohto filozofického prúdu. Mojim cieľom je vypracovať takú charakteristiku skepticizmu, ktorá by bola prijateľná pre väčšinu diskutujúcich strán a zároveň by bola dostatočne obsažná pre jej ďalšie filozofické využitie.

Základná otázka, ktorú si chcem položiť, teda znie: Čo je to skepticizmus? Väčšina sa pravdepodobne zhodne v tom, že ide o určitý filozofický smer, ktorý sa spája predovšetkým s pochybovaním, odmietaním, popieraním istoty o niečom a podobne. To je však príliš vágne vymedzenie; chceme vedieť viac. Pýtame sa: Je skepticizmus nejaká filozofická doktrína, nejaký jednoznačne vymedziteľný „izmus“? Ak áno, ako presne sa dá charakterizovať?

-
- 3 Pozri najmä: Taliga, M., Paradox skepticizmu? *Filozofia*, 65, 2010, č. 7, s. 695–705; Démuth, A., Môže skeptik skutočne pochybovať o všetkom? (Odpoveď M. Taligovi). *Filozofia*, 67, 2012, č. 2, s. 141–146; Nuhlíček, M. – Szapuová, M., Poznámky ku skepticizmu alebo čo spochybňuje, a čo nespochybňuje skeptik. *Filozofia*, 67, 2012, č. 2, s. 147–159; Taliga, M., Na čo sú dobré argumenty? (Odpoveď A. Démuthovi, M. Nuhlíčkovi a M. Szapuovej). *Filozofia*, 67, 2012, č. 5, s. 417–425; Picha, M., Externalismus a skeptická výzva. *Organon F*, 20, 2013, č. 3, s. 379–383; Nuhlíček, M., Externalismus, skepticizmus a zdôvodnenie: Odpovede M. Pichovi a M. Taligovi. *Organon F*, 21, 2014, č. 3, s. 399–408.
- 4 Otázka adekvátneho vymedzenia skepticizmu a jeho definičného odlišenia od iných „izmov“, najmä agnosticizmu a relativizmu, priťahuje pozornosť viacerých epistemológov a zarezonovala aj v rámci vyššie spomenutej diskusie o skepticizme.

Pozrime sa, aké máme možnosti pri hľadaní odpovedí na položené otázky. Jednu sľubnú cestu môže tvoriť nájdenie skeptikov, čiže predstaviteľov (údajnej) doktríny skepticizmu, a následné skúmanie, čo majú spoločné ich pozície. Keď sa ohliadneme do filozofickej histórie, narazíme na viacero postáv, ktorým je v tom či onom zmysle pripisovaný skepticizmus.⁵ S vedomím výrazného zjednodušenia si vyberiem iba dvoch filozofov, v súvislosti s ktorými sa bežne hovorí o skepticizme: Reného Descarta a Davida Huma. Napriek početne malej vzorke predstaviteľov sa nazdávam, že ide o dostatočne reprezentatívny výber. Descartes a Hume sú nepochybne prototypickí predstavitelia skeptických pozícií – resp. ak by sme odmietli, že Descartes a Hume aspoň v nejakom relevantnom zmysle patria medzi skeptikov, tak sotva by sme našli niekoho, kto medzi nich patrí. Jeden aj druhý sa totiž preslávili práve tými časťami svojej filozofie, v ktorých majú čosi do činenia so skepticizmom: Descartes metodickou skepsou a formulovaním viacerých notoricky známych skeptických argumentov; Hume zase rozsiahlym spochybnením epistemického statusu presvedčení, ktoré presahujú bezprostredné empirické dáta.⁶

Teraz sa pokúsime sledovať, aké obsahové prieniky majú pozície, ktoré zastávajú Descartes a Hume pri uplatňovaní svojich skeptických úvah. Netreba dlho rozmýšľať pre zistenie, že takéto prieniky sa nenachádzajú ľahko – naopak, ukazuje sa medzi nimi množstvo rozdielov. Úvahy, ktoré môžeme označiť ako skeptické, sa u Descarta objavujú pri pokuse nájsť pevný, pochybnosťou nedotknuteľný základ poznania; ale Hume sa k skeptickým záverom dopracúva pri analýze epistemického statusu bežných ľudských presvedčení. Ďalej, Descartes stojí na pozícii racionalizmu, ale Hume zastáva empirizmus. Descartes je fundacionalista, no u Huma žiadna percepcia nemá význačné postavenie v systéme. Descartes pochybuje metodicky, „pred skúmaním“, ale Hume sa k skeptickým pochybnostiam dostáva konzekventne, „po skúmaní“. Teda zdá sa, že neexistujú žiadne jednoznačne uchopiteľné a neproblematické východiská, ktoré by spoločne zdieľali „skeptik“ Descartes a „skeptik“ Hume. Spoločnú majú azda len jedinú, no o to zaujímavejšiu vec: ani Descartes, ani Hume sa otvorene nehlásia k žiadnej pomyselnej doktríne skepticizmu. Obaja používajú skeptické pochybnosti iba ako prostriedok na dosiahnu-

5 Ako bolo indikované v úvode, vynechávame antický skepticizmus – z dôvodu, že ide skôr o etiko-praktickú než o epistemologickú doktrínu.

6 Pozri: Descartes, R., *Meditácie o prvej filozofii*. In: Városová, E. (ed.), *Antológia z diel filozofov. Novoveká racionalistická filozofia*. Bratislava, EPOCH 1970, s. 77–117; Hume, D., *Úvahy o ľudskom rozume*. In: Münz, T. (ed.), *Antológia z diel filozofov. Novoveká empirická a osvietenská filozofia*. Bratislava, VPL 1967, s. 161–200.

tie iného cieľa – pevnej istoty v prípade Descarta a naturalistického poňatia ľudskej mysle v prípade Huma.⁷

Hoci skúmanie povahy skepticizmu prostredníctvom iba dvoch predstaviteľov sa môže zdať dosť obmedzené, porovnanie Descarta a Huma je dostatočné pre ilustrovanie pointy, na ktorú chcem poukázať: Medzi predstaviteľmi, ktorých tradične zaraďujeme do skeptického tábora, sa nedá nájsť žiadna markantná zhoda v tom zmysle, že by zastávali určitú jasne konkretizovateľnú spoločnú filozofickú doktrínu.

Stojíme teda pred problémom. Ako sa zdá, filozofický skepticizmus nie je doktrína, škola, klasický „-izmus“. No čo je potom skepticizmus? Čo to znamená, keď hovoríme také veci ako „skeptik odvodzuje svoje závery“, „skeptik by odpovedal“, „proti skeptikovi môžeme namietat“ a pod.? Ktorého skeptika máme vtedy na mysli – najmä vzhľadom na to, že, ako sa ukázalo, ťažko možno hovoriť o nejakých predstaviteľoch skepticizmu ako filozofickej doktríny?

Chcem prezentovať riešenie opísaného problému, ktoré sa mi zdá najviac prijateľné z hľadiska postihnúť širokej diverzity úvah, ktoré zaraďujeme pod hlavičku skepticizmu. Podľa môjho názoru skepticizmus skutočne *nie je* jednoliata filozofická doktrína, ale je to voľný filozofický prúd, ktorý sa vyznačuje v prvom rade tým, že obsahuje *skeptické argumenty*. Inými slovami, práve výskyt skeptických argumentov je podľa mňa rozhodujúcim kritériom, vďaka ktorému označujeme určité druhy úvah ako skeptické. Predbežné vymedzenie filozofického skepticizmu teda môžeme formulovať takto: Skepticizmus tvorí akékoľvek filozofické uvažovanie, v rámci ktorého sa predkladajú a rozvíjajú skeptické argumenty.

Dôsledkom uvedeného vymedzenia je zredukovanie otázky, čo je to skepticizmus, na otázku, čo sú to skeptické argumenty? Našťastie po odpovedi netreba dlho pátrať – väčšina učebnicových alebo encyklopedických definícií sa zhoduje v tom, že skeptické argumenty sú tie argumenty, ktoré vo svojom závere spochybňujú poznanie (prípadne iné epistemicky hodnotné kvality presvedčení, ako napr. istotu, zdôvodnenie, spoľahlivosť a pod.). Existuje množstvo rôznorodých skeptických argumentov. Mnohé z nich majú provokatívny nádych, pretože spochybňujú také typy alebo triedy poznatkov, ktoré za bežných okolností akceptujeme a dôverujeme im (napr. poznatky o vonkajšom svete). Filozoficky azda najprominentnejší druh skeptických argumentov tvoria tie, ktoré sú založené na tzv. skeptických scenároch, čiže hypotetických situáciách, ktorých zložitá eliminovateľnosť vedie k naruše-

7 Humov naturalizmus spočíva v názore, že ľudská racionalita je podriadená spontánnym kognitívnym procesom, ktoré prirodzene prebiehajú v ľudskej mysli. Bližšie k tejto téme pozri napr.: Szapuová, M., Predstavuje Hume absolútny koniec? Humov naturalizmus a problém ľudskej prirodzenosti. In: Démuth et al., *Rozprawy o Humovej filozofii*. Pusté Úľany, Schola Philosophica 2013, s. 54–70.

niu statusu nášho poznania; medzi ne patria známe karteziánske scenáre sna a zlého démona, ale aj scenár mozgov v kadi a ďalšie.

Mojím cieľom však nie je podať taxonómiu skeptických argumentov. Namiesto toho chcem zdôrazniť charakteristiku, ktorú považujem za kľúčovú pre skeptické argumenty: domnievam sa, že argumenty sa zaraďujú medzi skeptické nie podľa toho, z akých konkrétnych filozofických pozícií alebo na základe akých predpokladov sú formulované, ani podľa toho, na čo sa odvolávajú a akými myšlienkovými cestami postupujú, ale práve a iba vďaka tomu, že vo svojom závere charakteristicky spochybňujú rôzne epistemicky hodnotné kvality, predovšetkým poznanie. Inak povedané, *kritérium určujúce, či je niektorý argument skeptický, závisí výlučne od toho, čo tvrdí záver daného argumentu, ale nie od obsahu jeho premís.*⁸ Teda nie je stanovené, z akého filozoficko-teoretického pozadia sa má odvíjať skeptická argumentácia ani akými konkrétnymi spôsobmi odvodzovania by mala viesť k svojim záverom; v tom je prípustná značná voľnosť a rôznorodosť.⁹

Pokúsím sa zhrnúť doteraz povedané. Filozofický skepticizmus nie je jednoliata doktrína ani škola; pozostáva z voľného súboru rôznorodých a navzájom často nesúrodých argumentov, ktoré sa zhodujú len v tom, že sú zacielené na spochybnenie poznania (alebo iných epistemických kvalít).¹⁰ Cez prizmu tohto chápania je možné medzi skeptikov bezproblémovo zaradiť tiež spomínaných Descarta i Huma, a to aj napriek odlišnostiam, ktoré medzi nimi existujú. Všeobecnejšie, všetci autori, ktorí sú zaraďovaní do prúdu skepticizmu, majú spoločné iba a práve to, že v určitej fáze svojho uvažovania sa obsiahlejšie zaoberajú argumentmi namierenými proti poznaniu; ale

8 Toto tvrdenie môže zväzdať k chápaniu, podľa ktorého na premisách *vôbec nezáleží*, a teda skeptikom môže byť ktokoľvek, kto vyriekne akýkoľvek výrok („záver“) popierajúci nejaké poznanie. Chcem predísť takému nedorozumeniu. Nesmieme zabúdať, že skepticizmus tvoria skeptické argumenty, a teda ľubovoľné skeptické závery sú súčasťou zložených útvarov, ktoré obsahujú aj *nejaké premisy*. Navyše, pokiaľ majú byť skeptické argumenty formálne platné, tak medzi premisami a záverom musí byť tiež zabezpečený vzťah logického vyplývania.

9 Ďakujem Františkovi Gahérovi a Milošovi Kostercovi za upozornenie, že navrhované vymedzenie skeptických argumentov je z logického hľadiska nepostačujúce, pretože zahŕňa aj také argumenty, ktoré medzi skeptické obyčajne nezaraďujeme. Zrejším príkladom sú triviálne alebo vecne nenáležité argumenty, ako napr. „Jozef je ženatý a neženatý, teda Karol nemá poznanie“. Eliminovať túto námietku nie je jednoduché; bolo by potrebné zaviesť nejakú dodatočnú kvalifikáciu, ktorá by vyčleňovala len tie argumenty, ktoré sú v určitom zmysle „epistemologicky zaujímavé“. Takúto kvalifikáciu však nie je jednoduché vymyslieť; jednou z jej podstatných črtí by bola zrejme všeobecnosť, t.j. spochybňovanie celých tried presvedčení naraz. K bližšiemu skúmaniu tejto otázky však teraz nepristúpim a predbežne ju ponechám na intuície čitateľa. Pokus o skúmanie rozličných podôb skepticizmu cez prizmu ich filozofickej zaujímavosti sa dá nájsť tiež v stati: Greif, A., Je skepticizmus stále zaujímavý? *Filozofia*, 70, 2015, č. 7, s. 531–545.

10 Uvedené chápanie skepticizmu obhajujeme proti niektorým alternatívnym chápaniam tiež v práci: Nuhliček, M. – Szapuová, M., Poznámky ku skepticizmu alebo čo spochybňuje, a čo nespochybňuje skeptik, c.d.

nemusia zdieľať a často ani nezdieľajú rovnaké filozofické východiská, stratégie či ciele.

Opísané chápanie skepticizmu vedie k dvom zaujímavým dôsledkom. Po prvé, jednotliví autori sú zaraďovaní do tábora skepticizmu vždy len *ad hoc*, na základe toho, že formulujú resp. rozvíjajú argumenty, ktoré sa dajú klasifikovať ako skeptické. Ale žiadny z týchto autorov sa nedá považovať za skutočného predstaviteľa skepticizmu ako akejsi doktríny – keďže žiadna takáto doktrína neexistuje. Po druhé, všeobecne označovaný „skeptik“, s ktorým polemizujeme v epistemologickom diskurze, je spravidla len *fiktívnou postavou*, ktorá nezodpovedá žiadnej konkrétnej osobnosti z dejín alebo súčasnosti filozofie.¹¹ O tejto fiktívnej postave si predstavujeme, že predkladá a obhajuje vybrané skeptické argumenty, vypožičané z diel rozličných autorov (alebo dokonca vymyslené nami samými), a my na tieto argumenty odpovedáme, skeptik na nás znovu reaguje a tak ďalej.

2. Hodnota skepticizmu

Vo svetle vyššie uvedených záverov týkajúcich sa charakteru filozofického skepticizmu oveľa naliehavejšie vystupujú otázky z úvodu tohto článku. Má pre nás skepticizmus vôbec nejakú hodnotu – a v čom je jeho cena, ak ide len o akúsi umelú hru s argumentmi; keď toľko diskutovaný skeptik je len arbitrárnou fiktívnou postavíčkou? Vzhľadom na povedané by niekto mohol dokonca tvrdiť, že problém skepticizmu je bezcenným pseudoprotblémom, pretože si ho celý vytvárame my sami: vymyslíme si argumenty, ktoré podkopávajú poznanie, predstavíme si niekoho, kto nám tie argumenty iluzórne predkladá, a následne proti nemu vyčerpávajúco bojujeme a hľadáme odpoveď. Takáto situácia, v ktorej hypotetickí skeptici aj ich oponenti sme vlastne my sami, vyzerá dosť absurdne.¹²

Klasické učebnicové odpovede najčastejšie vyzdvihujú skepticizmus ako prostriedok na polemizovanie s dogmatizmom, odhaľovanie skrytých predpokladov a predsudkov, vyvracanie málo solídnych pozícií, ale aj na precvičovanie kritického myslenia. Sú však tieto odpovede uspokojivé vo vzťahu k takému chápaniu skepticizmu, aké som prezentoval vyššie? Zoberme si konkrétne skeptické argumenty. V prípade Descartových alebo Humových skeptických úvah sa dá pripustiť, že sú namierené proti určitým dogmatic-

11 V jednotlivých prípadoch treba, prirodzene, rozlišovať, či polemizujeme s konkrétnou historicko-filozofickou postavou, ktorá predkladá isté skeptické argumenty, alebo či polemiku adresujeme bližšie neurčenému „skeptikovi“, ktorý je spravidla onou fiktívnou postavou.

12 Názor, že v úlohe domnelých skeptikov vystupujeme v skutočnosti my sami, zastáva aj Adam Greif v práci: Greif, A., Miesto naturalizmu v súčasných diskusiách o skepticizme. In: Bohunická, L. – Lalíková, E. (eds.), *Filozofia – veda – literatúra*. Bratislava, Stimul 2014, s. 165.

kým názorom – v oboch prípadoch najmä proti nekritickému vydávaniu neadekvátne zdôvodnených presvedčení za pravé poznatky. Ale čo napríklad Russellov známy skeptický argument namierený proti poznaniu minulosti, ktorý sa zakladá na možnosti, že hotový svet vznikol práve pred piatimi minútami?¹³ Alebo čo hypotézy inšpirované sci-fi filmom *The Matrix*, pracujúce s možnosťou simulovania komplexnej virtuálnej reality pomocou vyspelých technológií?¹⁴ Konkrétne ktorý dogmatizmus tieto skeptické úvahy potláčajú, ktoré nesprávne predsudky odstraňujú? Bez bližšej analýzy vôbec nie je jednoduché odpovedať na takéto otázky.

Navrhujem pozrieť sa na vec z iného hľadiska, ktoré má podľa môjho názoru sľubnejší potenciál zmysluplne rozriešiť nastolené otázky. Na skepticizmus sa upriamim cez prizmu známeho *problému kritéria*, ktorého autorom je Roderick Chisholm.¹⁵

Chisholm rozdeľuje filozofov na dve metodologicky kontrastné skupiny podľa toho, od akého predpokladu odvíjajú svoje skúmanie poznania. Na jednej strane stoja tzv. *metodisti*, ktorí sa nazdávajú, že disponujú *kritériami* pravého poznania a vďaka tomu dokážu odvodiť, aký je rozsah poznania. Do tejto skupiny je možné zaradiť napríklad už spomínaných Descarta a Huma. Na druhej strane stoja tzv. *partikularisti*, ktorí idú na vec opačne: veria, že disponujú informáciami o *rozsahu* poznania, na základe čoho sa pokúšajú odvodiť kritériá poznania. Typickými predstaviteľmi tohto prístupu sú zástupcovia tzv. filozofie zdravého rozumu, ako sú T. Reid a G. E. Moore.¹⁶

Pokúsím sa teraz uvažovať, ako na skepticizmus, t.j. na spochybňovanie a popieranie bežne akceptovaného poznania, môžu reagovať jednak metodisti a jednak partikularisti. Začnem partikularizmom. Prívrženci tohto prúdu typicky vychádzajú z premisy, že treba formulovať taký opis poznania, ktorý bude zachovávať (alebo aspoň približne zachovávať) rozsah nášho bežného poznania. Inak povedané, pri analyzovaní poznania nemáme príliš revidovať množinu bežne predpokladaných poznatkov. Skepticizmus však očividne protirečí tejto základnej premise partikularizmu, keďže rozsah poznania výrazne redukuje. Zástancovia partikularizmu preto obvykle vylučujú skepticizmus spomedzi prijateľných prístupov k problematike poznania

13 Russell, B., Ľudské poznanie, jeho rozsah a hranice. In: Bodnár, J. (ed.), *Antológia z diel filozofov. Logický empirizmus a filozofia prírodných vied*. Bratislava, VPL 1968, s. 85.

14 Prenikavú analýzu filozofického významu filmu *The Matrix* ponúka David Chalmers v práci: Chalmers, D. J., *The Matrix as Metaphysics*. In: Grau, Ch. (ed.), *Philosophers Explore the Matrix*. Oxford, Oxford University Press 2005, s. 132–176.

15 Chisholm, R., *The Problem of the Criterion*. Milwaukee, Marquette University Press 1973.

16 Chisholm rozoznáva ešte tretie stanovisko, *skepticizmus*, podľa ktorého nedisponujeme ani kritériami, ani rozsahom poznania, a teda o poznaní nevieme nič. Takáto pozícia však (pochopiteľne) nepredstavuje relevantné východisko pre skúmanie poznania a aj sám Chisholm naznačuje, že je potrebné hľadať iné riešenie (ibid., s. 14).

a považujú ho nanajvýš za síce pozoruhodnú, ale inak nerealistickú intelektuálnu hru.

Naopak metodisti nemajú dôvod *a priori* odmietat relevantnosť skeptických argumentov pre opis poznania. Ako som spomenul vyššie, predstavitelia tohto prístupu začínajú skúmanie formulovaním adekvátnych kritérií poznania. Pokiaľ sa im niektoré skeptické argumenty zdajú presvedčivé, môžu ich využiť pri precizovaní kritérií poznania a prípadne prísť až k záveru, že pravé poznanie si vyžaduje veľmi prísne kritériá – také, ktoré odolajú skeptickej argumentácii. Po príklad opäť netreba chodiť ďaleko: presne tento postup použil Descartes vo svojich *Meditáciách*, keď na základe konfrontácie so skeptickými argumentmi stanovil také kritériá poznania, ktoré mali výrazne reduktívny vplyv na rozsah poznania v porovnaní s množinou bežne predpokladaného poznania.

Máme teda dva odlišné pohľady na skepticizmus, vychádzajúce z dvoch odlišných metodologických prístupov k skúmaniu poznania. Tieto pohľady predstavujú vyčerpávajúce možnosti, ako bolo možné vidieť pri ich vymedzení podľa Chisholma (ich alternatívou je už len nepopulárne prijatie skepticizmu v tejto otázke). Vo vzťahu k nim sa vynára dôležitá otázka: Ako si vybrať medzi týmito dvomi možnosťami? Ktorý z uvedených pohľadov na skepticizmus je prijateľnejší – a prečo? Metodizmus a partikularizmus tvoria z formálneho hľadiska rovnocenné možnosti, a teda nedá sa medzi nimi rozhodnúť len na základe formálnych kritérií. Oba tábory deklarujú rovnakú súvislosť medzi A a B, ibaže jeden tábor predpokladá A a z neho odvodzuje B, zatiaľ čo druhý tábor predpokladá B a z neho odvodzuje A. Z tohto pohľadu sa môže zdať, že akékoľvek rozhodnutie medzi spomenutými alternatívami bude arbitrárne.

Nazdávam sa však, že naznačená dilema sa predsa dá prekonať. Poukážem na určité dôvody, ktoré podľa môjho názoru favorizujú jeden z konkurujúcich si prístupov. Tieto dôvody sa pokúsím priblížiť prostredníctvom nasledujúcej – hoci značne voľnej – úvahy. Asi sa zhodneme v tom, že v rámci epistemológie sa primárne usilujeme porozumieť poznaniu. Lenže akému poznaniu? Myslím si, že prirodzená odpoveď je: *nášmu* poznaniu; poznaniu, ktoré máme. Domnievam sa, že epistemológia ako filozofická disciplína vznikla za účelom opísať a vysvetliť „reálne“ ľudské poznanie, ktorým disponujeme a ktoré využívame v rôznych bežných situáciách. Nie som presvedčený o tom, že by hlavným cieľom epistemológie bolo vytváranie umelých modelov akéhosi „silného“ poznania vykazujúceho vysokú mieru istoty, no príliš nekorešpondujúceho s tým, čo pod poznaním normálne rozumieme. To neznamená, že máme otrocky nasledovať všetky ľudovo rozšírené predstavy o poznaní. Značí to len toľko, že pri teoretickom traktovaní poznania je potrebné zachovávať najdôležitejšie bežné episte-

mické intuície (ako sa často nazývajú) – najmä tie, že máme poznanie, a že ho nemáme málo.¹⁷

Taktiež z hľadiska logiky epistemologického výskumu predstavujú konkrétne prípady toho, čo bežne pokladáme za poznanie, najpriateľnejší východiskový bod skúmaní. Respektíve nie je ľahké povedať, akého iného prvotného materiálu by sa mohol chopiť teoretik v oblasti poznania, ak nie laického, „intuitívneho“ chápania poznania. K tomuto názoru sa prikláňajú tiež viacerí autori zaoberajúci sa metodológiou epistemologického výskumu, ako napríklad John Greco, ktorý formuluje elementárnu otázku, na čo iné by vôbec mohla slúžiť teória poznania, ak by sa nezameriavala na vysvetlenie našich intuícií o poznani?¹⁸ V podobnom duchu sa vyjadruje aj T. Williamson, ktorý uvádza, že „nemáme žiadnu inú možnosť, než začať tam, kde sa nachádzame, s našimi súčasnými presvedčeniami. Ale tam, kde sa nachádzame, nemáme len rozličné presvedčenia o svete; máme tiež významné poznanie o svete. Zčať tam, kde sa nachádzame, znamená začať tým, čo už vieme.“¹⁹

Ak sú predložené úvahy plauzibilné, tak očividne stavajú do popredia partikularistický prístup k poznaniu. Presnejšie, favorizujú názor, že vieme, alebo aspoň približne vieme, aký je rozsah poznania, a že epistemologické skúmania sa začínajú práve študovaním konkrétnych existujúcich poznatkov. Tento názor stojí v jadre prevažne deskriptívneho, realistického epistemologického programu, ktorý vychádza najmä z myšlienok R. Chisholma a ku ktorému sa hlásia spomenutý J. Greco a mnohí ďalší. Z vyššie uvedených dôvodov teda považujem partikularizmus za preferovateľný pred metodistickou alternatívou.

Je čas ukončiť metodologickú (resp. metaepistemologickú) odbočku a vrátiť sa späť k hlavnej téme príspevku: aká je hodnota filozofického skepticizmu, teda ako je možné hodnotiť jeho význam a použitie – teraz už vo svetle partikularistického pohľadu? Ako som uviedol vyššie, keď si osvojíme partikularistický prístup, tak skepticizmus nepredstavuje viac než istý druh intelektuálneho cvičenia. V tomto chápaní platí, že v rámci polemiky

17 Pojem „epistemické intuície“ resp. „bežné epistemické intuície“ je rovnako problematický, ako rozšírený. Používa sa na označenie súboru univerzálne prijímaných, spravidla nerefektovaných predpokladov a východísk súvisiacich s poznávaním, prípadne na označenie špecifického typu bezprostrednej evidencie, ktorá svedčí v prospech alebo neprospech rozličných filozofických téz. Komplexný prehľad chápaní intuícií vo filozofii, ako aj problémov, ktoré sa s nimi spájajú, poskytuje paradigmatická práca H. Cappelena: Cappelen, H., *Philosophy without Intuitions*. Oxford, Oxford University Press 2012.

18 Greco, J., *Putting Skeptics in Their Place. The Nature of Skeptical Arguments and Their Role in Philosophical Inquiry*. New York, Cambridge University Press 2000, s. 22–23. (Ďalej citované ako „Putting Skeptics...“).

19 Williamson, T., *The Philosophy of Philosophy*. Malden, Blackwell Publishing 2007, s. 5; zväzname M.N.

so skepticizmom nebojujeme so žiadnym reálnym protivníkom a neprotirečíme žiadnej konkrétnej historickej postave. Naše poznanie v skutočnosti nie je ohrozené; celú debatu so skeptikom si len predstavujeme – všímame si zaujímavé spôsoby, akými by sa dalo naše poznanie spochybniť, a rozmyšľame, ako by sme na ne reagovali, ak by sa o ne niekto skutočne pokúsil.

V partikularistickom ponímaní teda uvažovanie o skepticizme vyzerá ako neškodná (možno až jalová) intelektuálna hra. Prijatá takéto hodnotenie by však bolo unáhlené: z faktu, že podľa partikularizmu má skepticizmus virtuálny charakter, ešte nevyplýva, že je bezvýznamný a že nemá alebo nemôže mať nijaký prínos či hodnotu. Odpoveď, na čo je (v partikularistickej optike) dobrý skepticizmus, sa dá zhrnúť do nasledujúcej všeobecnej tézy: *Vďaka tomu, že za pomoci skepticizmu uvažujeme o rozličných umelých, často premrštených okolnostiach poznávania, sme schopní lepšie porozumieť rôznym stránkam nášho existujúceho, skutočného poznania.*

Partikularizmus pripisuje skepticizmu čisto *inštrumentálnu hodnotu*, t.j. sprostredkovanú hodnotu spočívajúcu v umožnení dosiahnuť nejaký iný, ďalší cieľ.²⁰ Konkrétne, skepticizmus má hodnotu ako prostriedok na lepšie porozumenie poznaniu (a príbuzným termínom). V podmienkach skeptických hypotéz je možné špecificky skúmať rozličné epistemologické otázky – napríklad o kritériách poznania, o povahe zdôvodnenia, o vzťahu poznania a istoty, o možnej kontextuálnej variácii poznania atď. – alebo aspoň objaviť to, že v niektorej otázke sú naše epistemické intuície nejednoznačné. Partikularizmus nepredpokladá, že skeptické argumenty majú nejakú hodnotu *per se* (ktorá by presahovala hodnotu akýchkoľvek iných logicky platných argumentov). To však neznižuje ich dôležitosť; jednou z ich kľúčových funkcií je napríklad tá, že „skeptické argumenty (...) zvyrazňujú plauzibilné, ale chybné predpoklady o povahe poznania a zdôvodnenia“.²¹

Myslím si, že skeptické hypotézy je vhodné ponímať ako istý typ myšlienkových experimentov.²² Uvažovanie o skeptických argumentoch a polemizovanie s ich fiktívnymi zástancami má z tohto hľadiska charakter zámerného myšlienkového simulovania umelých, prípadne až extrémnych epistemických situácií. Takúto aktivitu myšlienkového experimentovania však nevykonávame samoúčelne, ale s cieľom lepšie pochopiť rozličné zaujímavé či

20 V axiológii sa z hľadiska finality tradične rozlišujú hodnoty cieľové (konečné, finálne, *per se*) a hodnoty inštrumentálne (sprostredkujúce). Inštrumentálne hodnoty sú cenné vďaka tomu, že slúžia ako prostriedky pre dosiahnutie cieľových hodnôt, v dôsledku čoho sa považujú za hierarchicky podriadené cieľovým hodnotám.

21 Greco, J., *Putting Skeptics...*, s. 248.

22 Názor, že myšlienkové experimenty zahŕňajú množstvo rôznorodých myšlienkových útvarov vrátane skeptických scenárov, zdieľa tiež M. Picha. Porovnaj: Picha, M., *Kdyby chyby. Epistemologie myšlenkových experimentů*. Olomouc, Nakladatelství Olomouc 2011.

problematické aspekty fenoménu poznania. V kontrolovaných experimentálnych podmienkach je totiž možné presnejšie sledovať skúmané javy – izolovať ich od náhodných vplyvov, testovať ich „správanie sa“ v rozdielnych okolnostiach, meniť vstupné premenné a pod. –, a tak efektívne nachádzať požadované odpovede. (Prirodzene, v prípade myšlienkových experimentov hovoríme o experimentálnych podmienkach v metaforickom zmysle.)

Pokiaľ stotožníme filozofický skepticizmus s materiálom pre myšlienkové experimenty, musíme sa pristať pri podstatnej otázke, čo je vlastne predmetom takéhoto myšlienkového experimentovania? Pre porovnanie, napríklad fyzik môže vykonať experiment, aby čosi zistil o určitých časticach; chemik môže experimentovať, aby odhalil vlastnosti nejakej zlúčeniny. Ale čo testujeme pomocou opísaných myšlienkových experimentov, o akom druhu vecí sa vďaka nim môžeme dačo dozvedieť? Za najpriateľnejšiu považujem odpoveď, že prostredníctvom myšlienkových experimentov operujúcich so skeptickými hypotézami skúmame naše *epistemické intuície* – snažíme sa pochopiť spôsoby, akými rozumieme epistemickým pojmom, a kritériá, podľa ktorých tieto pojmy používame. Mnohé z takýchto informácií sú latentné, ale práve vďaka experimentovaniu sa môžu stať explicitnými. V tejto súvislosti opätovne zdôrazňujem heslo partikularizmu: pomocou skepticizmu študujeme poznanie, ktoré máme.

Keď sa rozhlíadneme v epistemológii a jej nedávnej histórii, tak zistíme, že skeptické hypotézy už mnohokrát boli využívané spôsobom, ktorý tu obhajujem, t.j. v inštrumentálnom resp. experimentálnom zmysle. Zoberme si jeden z najpálčivejších epistemologických problémov, ktorý pretrváva zhruba od polovice 20. storočia až do súčasnosti – otázku adekvátneho definovania poznania, čiže nájdenia všeobecne platných nevyhnutných a postačujúcich podmienok pre poznanie. Stačí mať základnú orientáciu v tejto problematike a našej pozornosti nemôže uniknúť, že pri testovaní rôznych návrhov podmienok poznania sa s obľubou využívajú skeptické hypotézy. Jednotlivé návrhy sú nezriedka konfrontované s protipríkladmi založenými na báze skeptických scenárov, pričom schopnosť obstáť v tejto skúške sa pokladá za kladný argument v prospech uvažovaného návrhu. Presnejšie, v podmienkach takýchto myšlienkových experimentov sa sleduje najmä to, či konkrétna definícia poznania stanovuje demarkáciu medzi prípadmi poznania a prípadmi nepoznania v súlade s našimi epistemickými intuíciami.²³

23 Myšlienkové experimenty sa v rámci epistemologických skúmaní všeobecne tešia mimoriadnej obľube. Domnievam sa, že kľúčovým iniciátorom tejto tradície bol E. Gettier, ktorý vo svojom slávnom článku z roku 1963 spochybil dovtedy široko akceptovanú tripartitnú definíciu poznania pomocou toho, že preukázal jej defektnosť v myslenej, fiktívnej situácii. Pozri: Gettier, E., Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis*, 23, 1963, No. 6, s. 121–123. Pre bližšiu analýzu Get-

Odolnosť voči skeptickým argumentom sa nepochybne počíta ako prednosť ľubovoľnej definície poznania. Takéto hodnotenie nachádzame vo viacerých vplyvných epistemologických prácach, ktoré sa zaoberajú spomenutým problémom.²⁴ J. Greco priamo hovorí, že „kritériom adekvátnej teórie poznania je to, aby bola imúnna voči skeptickým argumentom“ – pretože ani bežné epistemické intuície, na ktorých vysvetlenie sa má v prvom rade zameriavať teória poznania, nie sú skeptické.²⁵ Aj bez ambície bližšie rozoberať detaily jednotlivých koncepcií je vidieť, že rôzni autori spontánne používajú skepticizmus v úlohe filozofického nástroja, ktorý im pomáha pri adekvátnom teoretickom uchopení rozličných epistemologických pojmov, predovšetkým poznania. Teda môžeme konštatovať, že inštrumentálne chápanie skepticizmu prezentované v tejto práci napokon nepredstavuje nijakú radikálnu odchýlku od perspektívy, do akej je skepticizmus umiestňovaný v existujúcej výskumnej praxi.

Zároveň platí, že hodnota skepticizmu, ktorá je mu pripisovaná, sa nedá redukovat' na hodnotu žiadneho z jeho prvkov či aspektov, a teda je *neredukovateľná*. Ako vyplýva z analýz obsiahnutých v tejto práci, hodnota skepticizmu nespočíva ani len v tom, že pozostáva z logicky platných argumentov, ani v tom, aký konkrétny obsah majú ich premisy, a dokonca ani v tom, že v závere vedú k spochybneniu poznania. Hoci logická platnosť a spochybnovanie poznania zaiste tvoria nevyhnutné podmienky účinných skeptických argumentov, filozofický skepticizmus je ultimatívne hodnotný v zmysle, ktorý presahuje ktorúkoľvek z týchto zložiek. Skeptické argumenty operujú s rozličnými fiktívnymi hypotézami resp. scenármi, ktoré slúžia ako jedinečný metodický materiál pre myšlienkové experimentovanie zamerané na skúmanie a odhalovanie dôležitých epistemických intuícii o charaktere poznania a ďalších epistemologických pojmov. V tom je úloha skepticizmu nezastopiteľná.

tierovho článku pozri: Nuhlíček, M., Gettierov problém a jeho význam po päťdesiatich rokoch. *Filozofia*, 68, 2013, č. 8, s. 679–690.

- 24 Porovnaj: Goldman, A., What Is Justified Belief? In: Pappas, G. (ed.), *Justification and Knowledge*. Dordrecht, Reidel 1979, s. 1–23; Nozick, R., *Philosophical Explanations*. Cambridge, Cambridge University Press 1981, kap. Knowledge, s. 172–196. Mojmím zámerom v tejto stati je načrtnutie všeobecnej stratégie vo vzťahu k ponímaniu filozofického skepticizmu, preto sa nebudem púšťať do podrobného rozboru konkrétnych koncepcií z hľadiska ich konfrontácie so skepticizmom. Pre bližšie vysvetlenie, akým spôsobom Goldmanova resp. Nozickova koncepcia prekonáva problém skepticizmu, pozri: Nuhlíček, M., *Internalizmus a externalizmus v epistemologických teóriách zdôvodnenia a problém skepticizmu*. Dizertačná práca. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2012, s. 70–83.
- 25 Greco, J., *Putting Skeptics...*, s. 15–16.

Záver

Zhrniem dva hlavné obsahové závery tejto state, ktoré boli predmetom môjho dokazovania:

1. Skepticizmus tvorí akékoľvek filozofické uvažovanie, v rámci ktorého sú rozvíjané skeptické argumenty, t.j. argumenty namierené proti poznaniu. Skepticizmus nie je filozofická doktrína, ktorá by mala svojich skutočných prívržencov; tzv. skeptik je imaginárna postava, o ktorej si predstavujeme, že predkladá skeptické argumenty.

2. Skepticizmus nie je reálnou hrozbou pre poznanie, ale má charakter intelektuálnej fikcie. Predstavuje však významný filozofický (metodologický) nástroj, prostredníctvom ktorého môžeme myšlienkovy simulovať rozličné kontrafaktuálne situácie, a tak odhaľovať zaujímavé zistenia o našom existujúcom poznaní.

Vo svetle uvedených záverov sa pokúsím odpovedať na tri otázky o hodnote filozofického skepticizmu, ktoré som položil v úvode tohto príspevku:

1. Má skepticizmus vôbec nejakú hodnotu? – *Áno*, skepticizmus má hodnotu ako metodický nástroj využívaný pri skúmaní poznania.

2. Ak áno, aký druh hodnoty má skepticizmus? – Skepticizmus má *inštrumentálnu hodnotu* ako prostriedok pre porozumenie nášmu poznaniu. Táto hodnota nie je redukovateľná na hodnotu jednotlivých zložiek skepticizmu.

3. Prečo je skepticizmus hodnotný, čo utvára hodnotu skepticizmu? – Hodnota skepticizmu je daná tým, že v podobe skeptických hypotéz a scenárov poskytuje špecifický *materiál pre myšlienkové experimentovanie* zamerané na explikáciu epistemických intuícií súvisiacich s poznaním.

Všetky tri odpovede navzájom úzko súvisia: skepticizmus je hodnotný ako filozofický nástroj a predstavuje hodnotný filozofický nástroj. Uvažovať nad inou hodnotou skepticizmu, nad jeho možnou hodnotou „osebe“, sa mi zdá bezpredmetné. Skepticizmus nie je svojbytná doktrína, a teda neobsahuje nijaké pozitívne tvrdenia, ktoré by bolo možné hodnotiť. Sám osebe, odhliadnuc od jeho inštrumentálnej funkcie, môže byť hodnotný nanajvýš do takej miery, do akej sú hodnotné lubovoľné logicky správne argumenty.

Ak som v úvode naznačil, že mám v úmysle budovať novú perspektívu nahliadania na filozofický skepticizmus, tak teraz môžem dodať, že jej jadrom je posun od tradičného úsilia bojovať proti skepticizmu a hľadať naň odpoveď k úlohe snažiť sa pochopiť, čo nám skepticizmus odhaľuje o našom poznaní. Analogicky, ak sa objaví neočakávaný výsledok laboratórneho pokusu, tak výskumníci proti nemu „nebojujú“, ale pokúšajú sa porozumieť jeho príčinám, a získať tak nové poznatky o skúmanej látke. Poňatie skepticizmu, ku ktorému sa hlásim, je tiež v súlade s tým, že viacerí autori ho označujú za

špecifický filozofický fenomén, ktorý nestojí po boku ostatných „-izmov“, ale tiahne sa naprieč rôznymi filozofickými smermi.²⁶

Príspevok zakončím citátom, ktorý môže smelo slúžiť ako jeho motto: „*Skeptické argumenty nie sú dôležité preto, lebo by mohli ukazovať, že nemáme poznanie, ale preto, lebo nás vedú k lepšiemu pochopeniu poznania, ktoré máme.*“²⁷

SUMMARY

The Value of Philosophical Scepticism

The aim of the first part of the article is to elucidate the nature of (modern) philosophical scepticism. The author defends the view that scepticism is not a homogenous doctrine, but a general label for heterogenous ways of sceptical argumentation. Sceptical argumentation is, in turn, understood to include any kind of philosophically relevant argument which aims at calling into doubt epistemically-valued qualities, especially knowledge. In the second part of the article the author focuses on the question of what constitutes the intrinsic value of philosophical scepticism. The author defends the thesis that philosophical scepticism has instrumental value as a tool for understanding knowledge. This thesis is the result of the application of a particularist approach to the problem of knowledge. Scepticism provides the material for thought-experiments in the context of which findings about epistemic intuitions connected with knowledge can be revealed. In spite of this, scepticism is of value only in the form of a means and its value cannot be reduced to the value of other elements.

Keywords: epistemic intuitions, philosophical method, philosophical scepticism, instrumental value, thought experiment, particularism, knowledge, sceptical arguments

ZUSAMMENFASSUNG

Der Wert des philosophischen Skeptizismus

Ziel des ersten Teils des vorliegenden Beitrags ist die Klärung der Gestalt des (modernen) philosophischen Skeptizismus. Der Autor verteidigt die Ansicht, dass der Skeptizismus keine homogene Doktrin darstellt, sondern eine zusammenfassende Bezeichnung für heterogene skeptische Argumentationsansätze. Unter skeptischer Argumentation verstehen wir jegliche philosophisch relevante Argumentation, die auf die Infragestellung epistemisch wertvoller Qualitäten hinzielt, insbesondere der Erkenntnis. Im zweiten Teil seines Beitrags befasst sich der Autor mit der Frage, worin der eigentliche Wert des philosophischen Skeptizismus besteht. Der Autor verteidigt

26 Pozri napríklad: Popkin, R. H., Scepticism. In: Edwards, P. (ed.), *The Encyclopedia of Philosophy*. Vol. 7. New York, MacMillan 1967.

27 Greco, J., *Putting Sceptics...*, s. 3; zvyraznenie M.N.

die These, der philosophische Skeptizismus habe einen instrumentellen Wert als Instrument zum Verstehen der Erkenntnis. Diese These ist das Ergebnis eines partikularistischen Ansatzes zur Problematik der Erkenntnis. Der Skeptizismus bietet Material für Gedankenexperimente, in deren Rahmen Feststellungen zu epistemischen Intuitionen im Zusammenhang mit der Erkenntnis aufgedeckt werden. Obgleich der Skeptizismus nur als Mittel wertvoll ist, so kann sein Wert nicht auf den Wert anderer Elemente reduziert werden.

Schlüsselwörter: epistemische Intuition, philosophische Methode, philosophische Skeptizismus, instrumentaler Wert, Gedankenexperiment, Partikularismus, skeptische Argumente, Erkenntnis